

DON-KANYAR, 75 – Szabó Péter hadtörténész szerint a szovjet erőknek nem sikerült kihasználniuk kezdeti sikereiket

Gyógyíthatatlan sebek

Hetvenöt évvel ezelőtt törték át a szovjet alakulatok a magyar arcvonalat a Don-kanyarban. A 2. magyar hadsereg katonái kezdetben mindent elkövettek, hogy elhárítsák a katasztrófát, de a mostoha körülmények nem őket támogatták. A frontátörést követően az elkeseredett elhárító harcok mellett a visszavonulás sokszor visszaözléssé fajult. Ezekről a körülményekről és Jány Gusztáv szerepéről, az ő hadvezetői képességeiről kérdeztük Szabó Pétert, a témában alapműnek számító Don-kanyar című monográfia szerzőjét.

Pap Krisztián

Mi történt pontosan 1943. január 12-én az urivi és 14-én a csucsjei szovjet hídfőnél?

– A Voronyezsi Front 40. hadseregének három lövészadosztálya csekély harcokci-támogatással 1943. január 12-én késő délután indította meg támadását. Rajtuk kívül az urivi hídfőben és a Don túlsópartján a 40. hadsereg többi alakulata az olasz Alpini hadtest ellen, a csucsjei szovjet hídfő mögött pedig a 18. önálló lövészhadtest alakulatai várták a szovjet hadvezetés osztrigozsszk-rosszosi hadműveletének január 14-i kezdetét. A szovjet főerőknek a terv szerint két nappal később kellett harcba bocsátkozniuk. A támadóknak a 2. magyar hadsereg teljes arcvonalát tekintve emberben nem volt döntő erőfölényük, tüzéségük és harcokcsijai is csak közepes fölényt képeztek. A szovjetek a támadás súlypontjain törekedtek erőfölényre. Január 12-i, felderítő jellegű vállalkozásuk a hevenyészett védőállásba került soproni 4. gyalogezred arcvonalán indult meg. Január 13-án az előző napi sikerekre való tekintettel a Voronyezsi Front parancsnoksága úgy döntött, hogy egy nappal korábban indítja meg főtámadását az urivi szakaszon. A két napja pihenés nélkül a szabadban, 30-40 fokos hidegben harcoló, agyonfagyott és demoralizált magyar katonákat már nem lehetett védelemre beállítani. A szovjet csapatok az Uriv térségében elért sikereik hatására január 14-én a csucsjei hídfőből és az olasz Alpini hadtest arcvonalán is támadásba lendültek. A 18. önálló lövészhadtest négy lövészadosztályával megindított támadása a szekszárdi 12. könnyű hadosztály négy küzdő zászlóalja ellen olyan gyors és megrendítő volt, hogy a magyar seregtest tíz óra leforgása alatt elvesztette harcos állományának hetven százalékát és teljes tüzéségét.

– A szovjet hadművelet által elsőként érintett 7. könnyű hadosztály szombathelyi 35. és soproni 4. gyalogezrede milyen harcértékű katonákból állt? Tapasztalatlan újoncokból vagy harcédzett frontharcosokból?

– Az 1942. nyári uriv-sztorozsevojei hídfőharcokban részt vett 7. könnyű hadosztályt súlyos személyi és anyagi veszteségek érték. Augusztus 9-ig megállapított személyi vesztesége elérte a 4000 főt. Sok volt a tiszt, altiszt, illetve a leginkább kiképzett ügynevezett sorállományú vesztesége. Ők voltak azok, akik jelentős számban vettek részt a védelmi harcokban és vállalkozásokban. A harcédzett frontkatonák létszáma 1943. január elejére már erősen megcsappant. Az őszi és a téli hónapokban kiküldött menetszázadok állománya többnyire tartalékosokból, illetve 30-45 év közötti, gyengén kiképzett póttartalékosokból állt. Jelentős volt az 1938 és 1941 közötti terület-visszavételek során Magyarország határain belül került nemzetiségi ajkú hadkötelesek száma is, de mivel ők többnyire a vonalakulatonál lettek beosztva, ezért csak közvetve vettek részt a harcokban. Frissen kiképzett állományt a magyar hadvezetés semmiképpen sem szándékozott a keleti hadszíntérre küldeni.

Legázolva

– Az 1990 előtti könyvek, filmek, szovjet filmhíradórészletek azt a látszatot keltik, hogy a 2. magyar hadsereg könnyen megadta magát a rázúduló pergőtűz és harcokci-tömegtámadások hatására.

– A fennmaradt korabeli harctudósításokban számos önfeláldozó cselekedet, az egyéni helytállás különféle megnyilvánulásai fedezhetők fel a szovjet hadművelet első két napján. Annak ellenére, hogy az ellenséges csapatok hamar legázolták a védők páncélelhárítását és tüzéségük zömét, több kisebb ellenlökést kíséreltek meg a fegyver- és lőszerhiánnyal küzdő dunántúli gyalogzászlóaljak. Amíg lehetőség volt, kitarítottak állásaikban, visszavonulásuk többek között a hátsó védőállások hiánya miatt azonban nagy veszteségekkel járt.

– A 2. magyar hadsereg harcolva és gyakran parancsra vonult vissza, több helyen pedig hagyta magát bekeríteni, hogy ezáltal tartóztassa föl a támadókat. Lehet azt mondani, hogy ha nincsenek ezek a példák, akkor a veszteségek még nagyobbak lettek volna?

– A 2. hadsereg bekerítésének és nagyobb veszteségeinek elkerülését szélesebb kontextusban kell megvizsgálni. Természetesen a kisebb harccsoportok helytállása és egyéni hőstettek is hozzájárulhattak ehhez, azonban vannak lényegesebb összetevői is. Osztrigozsszk és Ilinka védőinek négynapos kitartása, a sikeres utóvédharcok, illetve a magyar és német csapatok eredményes páncélelhárító-rendszere miatt nem sikerült a támadóknak kihasználni kezdeti sikereiket. A szovjet csapatok ugyanis nem tudták a kisebb-nagyobb csoportokban visszavonuló, elégtelen fegyverzettel rendelkező magyar csapatrészeket Alekszejevka térségében teljes mértékben bekeríteni. Moszkalenko vezérőrnagy, a 40. hadsereg parancsnoka elkövette azt a vezetési hibát, hogy Osztrigozsszk mielőbbi elfoglalása céljából visszavonta a 86. harcokcsidandárt Alekszejevka előteréből. Lényegében a magyar 1. páncélos hadosztály és német 26. gyaloghadosztály sikeres utóvédharcok akadályozták meg, hogy a szovjet Vörös Hadsereg nagyobb méretű katlan-csatába kényszerítse az arcvonaluk feltétlen tartására utasított seregtesteket. A teljes katasztrófa, a 125-130 ezernél (elesett, fogságba esett, megsebesült) lényegesen nagyobb véres veszteség eredményes utóvédharcok miatt nem következett be.

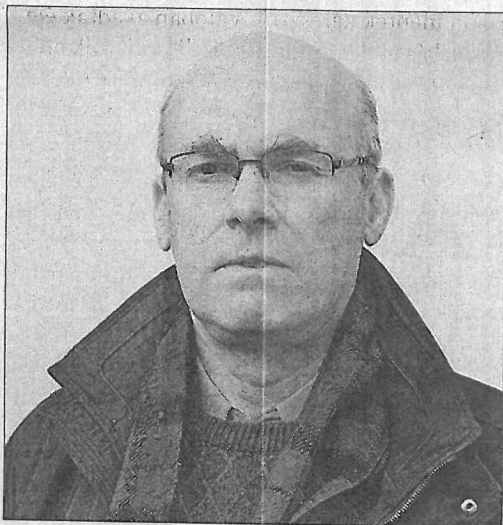
– Január 15-re bizonyossá vált, hogy a 2. magyar hadsereg arcvonalát áttörték, a csapatok mégsem kaptak parancsot visszavonulásra. Milyen szerepe volt ebben a német szárazföldi főparancsnokságnak és magának Hitlernek?

– Hitler és a német szárazföldi főparancsnokság irreális elképzeléseik véghezvitele érdekében, ahogy saját kritikus helyzetbe került seregtestek megmentését sem tartották fontosnak, a szövetséges magyar, olasz és román kötelékek sorsát még úgy sem. A Weichs vezérezredes vezette német B hadsereg-parancsnokság, a 2. hadsereg felettes parancsnoksága pedig többnyire csupán közvetítette a visszavonulás megtiltásáról rendelkező parancsokat, holott tisztában volt ezek következményeivel, egyes alárendelt hadosztályai megsemmisülésével és jelentős részek körülzárásával. Jány vezérezredes hadserege helyzetének javítása, illetve mentése érdekében 1943.

január 15-én csupán hangsúlyozott javaslatokkal és kérésekkel fordult közvetlen feletteséhez, Weichs vezérezredeshez.

– Ön milyen katonának tartja Jány Gusztáv hadseregparancsnokot? Mindent megtett a saját hadseregéért, annak megfelelő ellátásáért?

– Jány vezérezredes egész keleti hadszíntéri tevékenysége alatt megfelelő és hiteles ismeretekkel rendelkezett hadserege állapotáról. Gyakran látogatta a csapatokat, sok időt töltött az egyes arcvonalrészek bejárásával, s mindenütt a védőállások, illetve az anyagi ellátás minőségét ellenőrizte. Szemléi során tapasztalhatta hadserege fegyverzetének és felszerelésének hiányosságait, az 1942. nyári, Don menti hídfőcsatákban elszenvedett súlyos személyi és anyagi veszteségeket, valamint a katasztrófális utánpótlási helyzet következtében fellépő lőszer-, élelmiszer-, üzemanyaghiányt. Meggyőződhetett a felváltást hiába remélő, fizikailag és lelkileg leromlott személyi állomány hangulatáról. A hadsereg megerősítésére, hiányainak kiküszöbölésére vonatkozó igényét több ízben jelentette a felettes német parancsnokságoknak és a magyar katonai vezetésnek is. Kérései a Kállay-kormány erőtartható politikai megfontolásai okán maradtak beváltatlanok. Jány nem számított ideális partnernek a parancsnokságaikat állandó kérések-

Szabó Péter

Pelle János

Az 1896-ban felavatott Igazságügyi Palotában a legfelsőbb bíróság, a Kúria öt büntetőtanáccsal ítélkezett, és itt székelt a Koronaügyészség és a Budapesti Királyi Főügyészség is. Utóbbi vezetője Váry Albert volt, akit még 1918-ban Vázsonyi Vilmos igazságügy-miniszter nevezett ki. Az ő feladata volt az 1919-es Tanácsköztársaság után, hogy az elkövetett bűncselekmények miatt vádat emeljen a letartóztatott kommunista vezetők ellen. A főügyész a gyanúsítottak vallomásaiból, jelentésekből, beszámolókból, az ügyükben hozott bírói ítéletekből készítette el A vörös uralom áldozatai Magyarországon című, először 1921-ben megjelenő könyvét, amely a kommunista terrorrémtetteit örökítette meg. Hasonlóképp dokumentálta a fehérterror alatt elkövetett bűncselekményeket is.

A népbiztosok és a Lenin-fiúk ügyeit a Kúria büntetőtanácsai (ítélőtáblák) tárgyalták, leggyakrabban Török Géza és Szemák Jenő vezetésével.

BUDAPEST – A Kúria épülete és a munkásmozgalom

Rákosi, a mártír

a későbbi pártfőtájkárt. Egy 1926 nyarán illegálisan megjelent kommunista lapban, amelyet azután 1950-ben A Rákosi-per című kötetben újra közöltek, így írták le a tárgyalást: „A törvényszék épületét többszörös rendőrkordon veszi körül. A tárgyalóterembe csak névre szóló belépőjeggyel lehet bejutni. A tárgyalás a törvényszék nagy központi termében folyt le. Hatalmas freskók, I. Ferenc József és az igazság szobra díszítik a termet. S valóságos szimbólum, hogy az 'Igazság istennője' kissé ferdén áll a talapzatán, s ezáltal a mérleget is ferdén tartja. Úgy mér ebben a teremben az 'Igazság', ahogy akar: ahogy a reakció akarja.”

A szigoráról hírhedt, vitatott megítélésű Tö-

oka volt annak, hogy Rákosi 1949-ben felszámolta a Kúriát, és az Igazságügyi Palotát szemeltte ki arra a célra, hogy a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kultuszát ápolja.

Joggal merült fel azonban a kérdés – bár ennek 1945 után kevesen mertek hangot adni –, hogy volt-e köze egyáltalán a kis létszámú illegális kommunista pártnak a szervezett munkásmozgalomhoz, amelynek érdekeit az SZDP képviselte a szakszervezetekben és 1922 után a parlamentben. A két világháború között köztudott volt, hogy a számos frakcióra és mozgalomra bomló illegális kommunista többsége soha nem volt szervezett munkás, nagyrészt kispolgári és értelmiségi szülők radikalizálódó gyermekeiből ke-

szervezte. A kommunisták által „osztályarulóknak és reakciónak” tartott SZDP, élén Peyer Károly, soha nem törekedett proletárdiktatúrára, ugyanakkor szemben állt a Horthy-rendszerrel, de a kommunistákkal is. Képviselői élesen bírálták a kommunistákat sújtó statáriális bíráskodást. Egyikük, Györki Imre 1926-ban parlamenti interpellációjával elérte, hogy Rákosi fölött ne statáriális bíróság ítélkezzen, hanem az ítélőtábla vonja felelősségre a rendes ügymenet szerint. Györki ezzel megmentette Rákosi életét. (Jutalma nem is maradt el: 1950-ben a Népbíróság pártutasításra életfogytiglanra ítélte.)

A magyarországi kommunista mozgalomról 1937 májusában Sombor-Schweinitzer m. kir.

kel, javaslatokkal ostromló német katonai vezetők számára sem, akik 1942 decemberében már leváltását szorgalmazták.

– *Hibázott valamiben Jány, amiért súlyos veszteségek mellett volt csak lehetséges a visszavonulás végrehajtása?*

– A 2. hadsereg tragédiája arcvonalának kettős áttörését követően, 1943. január 14. után kezdett kibontakozni. Védőállásaikban, támpontjaikban már a bekerítéstől fenyegetve vívták elkeseredett harcukat az egymástól elvágott, még kitartó seregestek. A visszavonulást elrendelő parancs váratott magára, a feltétlen kitartásra vonatkozó intézkedések által kötött Jány nem tudott dönteni, habozott. Azt, hogy mind a német, mind a magyar hadvezetés rendelkezéseit megtagadja, és hadseregét minden katonai feladatától kivevő, évtizedes nevelését, a belerögződött elveket tekintve véve aligha lehetett tőle elvárni. Hadserege kritikus helyzetben támaszra, tanácsra szorult volna, a katonai vezetés azonban cserbenhagyta. Sorsdöntő helyzetekben csak a kivételes tehetségű hadvezérek cselekednek helyesen. Jány Gusztáv vezérezredes, noha rendelkezett hadseregpáncsnoki erényekkel, nem tartozott közéjük. Öröklődött a feltétlen engedelmesség és csapatai megóvásának kötelezettsége között. Összeroppant a felelősség súlya alatt. 1943. január 15-ét követően szinte valamennyi intézkedését és cselekedetét a kétségbeesés és a zavarodottság jellemezte.

Halálba küldve?

– *Kellemetlen kérdés, de nézzünk szembe vele! Lehetett némi igazság a Jány-féle „hírhedt” hadparancsban? Esetleg voltak, akik fosztogatták a raktárakat, vagy sebesült bajtársukat sorsára hagyták?*

– A személyes benyomásai és a csapatainál tett gyakori szemléin tapasztaltak alapján ítélkező hadseregpáncsnoknak súlyos lelki összeroppanást okozott a többszöri bekerítésből kitört, agyonfagyott visszaözönlő csapatrészek tömege és katonához méltatlan magatartásuk. Akkor és ott nem gondolt arra, hogy katonái milyen borzalmakon és fizikai megpróbáltatásokon mentek keresztül. Valóban akadtak élelemmel és meleg ruházattal teli raktárokat feltörő és kifosztó katonák, azonban egyes jóérvű parancsnokok a visszavonulás során engedélyezték a szállítóeszköz-hiány és a megmagyarázhatatlan tartalékoló hozzáállás miatt felhalmozottan maradt raktárak készletének kiosztását. Többnyire azonban inkább parancsra gyűjtötték fel a raktárakat, hogy készleteik ne kerüljenek az ellenség kezére. Megmenthető sebesült bajtársukat magukra hagyó katonákról kevés korabeli naplóban, illetve visszaemlékezésben találtam példákat, ellenkező esetekről annál többet.

– *Nem lehet, hogy Jány Gusztáv saját és mások negatív tapasztalatait összegezve elhamarkodottan adta ki január 24-i hadparancsát?*

– Jány vezérezredes „hírhedt” hadseregpáncsának előzménye és körülményei nem ismer-

Hármas halom az orosz fronton magyar és orosz nyelvű táblával, 1942

Fotó: Fortepan

tesek. Csakis egy általa megengedhetetlennek ítélt konkrét esemény (raktári szeszkeszletből „vételezett” részeg katonák vonulása, rongyokba bugyolált honvédek pánikszzerű özönlése stb.) háboríthatta fel olyannyira, hogy ennek láttán hadserege egészére nézve kegyetlen és megalázó parancsot adott ki. A katasztrófa mélyebb okát nem kereste, igazából csak később jött rá. A január 24-i hadseregpáncsba foglalt értéktételek és utasítások egy elkeseredettségében, tehetlenségében magára maradt, mély lelki krízist átélő ember dühödött megnyilvánulásai voltak. Később revidálta álláspontját hadserege helytállásáról és a katasztrófa valódi okairól, azonban január 24-i parancsa olyan mély sebeket okozott, amelyeket begyógyítani már nem lehetett.

– *Őn mikor és hogyan találkozott először a Jány-féle hadsereg történetével?*

– *Nemeskürty István* Requiem egy hadseregről című, 1972-ben megjelent esszéjében és a *Sára Sándor* és *Csoóri Sándor* által jegyzett, 1983-ban bemutatott Krónika című 25 részes dokumentumfilm-sorozat keltette fel az érdeklődésemet a téma iránt. Ebben az időszakban a második világháborúban szintén hadat viselt országok bőséges irodalmával ellentétben a két említett, nem történeti művön kívül csupán néhány témába vágó könyv volt hozzáférhető. Egyetemistaként engem egyértelműen a Krónika című monumentális alkotás ragadott meg, mert kezdettől fogva a háborút átélő emberek sorsa és története érdekelt.

– *Szakály Sándor és ön komoly vitába keveredtek Nemeskürty Istvánnal az 1980-as években. Hogyan emlékszik vissza erre a vitára?*

– *Nemeskürty István* irodalomtörténész az Élet és Irodalom 1987. október 16-i számában terjedelmes ismertetést közölt a Svájcban élő *Gosztonyi Péter* hadtörténész A magyar honvédség a második világháborúban című könyvéről. Erő-

teljesen védelmezte 1968-ban megírt és 1972-ben megjelent saját sikerkönyvének téves hipotéziseit és hatásos közhelyeit. *Szakály Sándor* kollégámmal együtt úgy éreztük, hogy megpróbálunk tenni a közvéleménybe már beágyazott vagy beágyazandó téveszmék és hamis állítások ellen. *Nemeskürty* tanár úrnak elvitathatatlan érdemei voltak abban, hogy könyvében elsőként állította középpontba a 2. hadsereg részbeni megsemmisülésének emberi tragédiáit, de többek között a „az élő tömegként halálba küldött hadseregről”, illetve a „gyenge és használhatatlan” fegyverzetéről vallott nézetei számunkra vállalhatatlanok voltak. Mindketten azt vallottuk, hogy a keleti hadszíntérré kivonuló alakulatokat a győzelem kivívásában való jelképes közreműködés reményében indították útnak, későbbi tragikus sorsukat 1942 tavaszán még nem lehetett megjósolni. Számunkra érthetetlen volt a tanár úrnak az a következtetése, hogy a magyar hadvezetés azért szerelt fel és küldött a hadszíntérré 200 ezer embert, hogy feláldozza őket. *Vitacikkünket* az Élet és Irodalom irodalmi hetilapban szerettük volna közzétenni. Akkoriban azonban nem ment könnyen, munkahelyünkön belül és kívül akadtak pártfogói a tanár úrnak. Cikkünk, nem kis késéssel, a Hadtörténelmi Közleményekben jelenhetett meg.

Vesztegzár

– *A 2. magyar hadsereg túlélőinek kálváriája az áttörés után is folytatódott, hiszen itthon titkolták a velük történeteket, ami azért részben érthető, hiszen a háborúnak még közel sem volt vége, de mégsem kaptak annyi elismerést, mint a német 6. hadsereg katonái.*

– Miközben 1943 januárjában és februárjában a 2. hadsereg katonái súlyos védelmi és utóvéd-

harcaikat vívták, majd a visszavonulás gyötrelmeit élték át, küzdelmükről a hátszág lakossága igencsak ellentmondásos, többnyire megnyugtató híreket kapott. A napilapok háborús rovataiban mást sem lehetett olvasni, mint hogy a keleti hadszíntér általános helyzete miatt kellett a 2. hadsereg arcvonalát hátrébb vonni, minden háborúban vannak veszteségek, minél hősiesebb a katonák helyállása, annál nagyobbak a veszteségek, illetve a hadi helyzet bonyolultsága miatt korai még a végleges veszteségek megállapítása. A csapatokat szállító szerelvények éjjel futottak be végállomásukra, a pályaudvarokon katonai őrség várta megérkezésüket, hogy utasaikat egyből a kijelölt vesztegzárralosszra irányítsák. A vesztegzár feloldását követően a laktanyákban megkezdődtek az ünnepélyes fogadtatások és a Tűzkereszt kitüntetések átadása. A „doni poklot” túlélt honvédekben vegyes érzések kavargtak, hiszen a hátszág szeretetét, közönyét és meg nem értését olykor egyszerre tapasztalhatták meg.

– *Doni hadseregünkről készített monográfiája először 1994-ben jelent meg. Milyen volt a fogadtatása?*

– A *Zrínyi* kiadó által megjelentetett *Donkanyar* című kötetem először 5000 példányban készült el, majd a viszonylag nagy érdeklődés miatt a következő évben további 3000 példány került ki a nyomdából. Emlékszem, hogy a munkahelyem udvarán tartott 1994. január 12-i doni rendezvényen például pillanatok alatt elfogytak a köteteim. Mind az 1994-ben, mind a *Corvina* Kiadó által 2001-ben kiadott monográfiám akkoriban rajta volt a sikerkönyvek listáján. Számos recenzió és ismertetés jelent meg róluk a napilapokban és a folyóiratokban. A legnagyobb érdeklődés a 2. hadsereg története iránt természetesen a kilencvenes években volt, hiszen ebben az évtizedben még köztünk lehettek a tragédia szemtanúi, és leszámazottaitak is érdekelték apjuk, nagypapjuk sorsa, küzdelmei.

– *Őn nem hadtörténésznek készült. Mi történt, hogy mégis ezen a pályán találta magát?*

– A hadtörténeti tevékenység, illetve a sportújságírás mindig amolyan vágyálom volt számomra. Egyikre sem készültem olyan céltudatosan, mint például *Hermann Róbert* kollégám. Sportújságírási ambíciómról hamar lemondtam, amikor rövid ideig mint a Népsport külső tudósítója belekóstolhattam a hétvégi kézilabdameccsek világába. Ahelyett, hogy fiatal családommal foglalkoztam volna, Pesterzsébetre jártam a meccsekről tudósítani, és statisztikájakat elkészíteni. A kettő együtt összeegyeztethetetlennek tűnt. A hadtörténetírást illetően érdeklődésem csupán a magyar hadtörténelem viszonylag kis, de annál mozgalmasabb időszakára irányult, melynek feldolgozása a nyolcvanas évek második felében még váratott magára. Ilyen értelemben szerencsésnek mondhatom magamat, hogy a hadtörténeti munkámat intézményi keretek között kezdettől fogva művelhetem, és azon hadtörténeti korszakkal foglalkozhatok, amely mindig is érdekelt.

va a cionistákat is. Őket az ügynökök ugyanúgy megfigyelték, mint a kommunista pártot és a kommunista ifjúsági szervezetet (KIMSZ) a különféle szakadár csoportokkal együtt. Ez a baloldali radikális, elszigetelt, konfliktusos közegek között a kommunista mozgalmat az 1920-as évek második felétől. Benne még a szociáldemokráciához képest is erősen felülreprezentált volt a zsidó származásúak aránya. Mint *Sombor-Schweinitzer* hangsúlyozta, a szakadár csoportok radikálisabbak voltak a „hivatalos” kommunista mozgalomnál is, de meglehetősen elszigetelten működtek.

Az MKP 1945 után hallgatott erről a zavaros és ellentmondásos múltrol. A *Réti László* vezetésével 1948-ban létrehozott Magyar Munkásmozgalmi Intézet (MMI) feladata lett, hogy újat konstruáljon helyette. Miután az MMI 1949-ben beköltözött a számára kiürített Igazságügyi Palotába, itt nyílt meg egy évvel később a Magyar Munkásmozgalmi Történeti Múzeuma, és itt rendezték meg 1952 márciusában, Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapján a kiállítását a neki küldött ajándékokból. A múzeumnál, mely mindenekelőtt a „lánglelkű” Párt vezére

le, esetleg publikáljon a kommunisták múltjáról. Figyelemre méltó, hogy *Váry Albert*et, aki Budapesten maradt, rögtön az ostrom után zaklatta a politikai rendőrség. Arra kényszerítették, hogy adja át a fehérterrorra vonatkozó dokumentumait, s ezek alapján vontak felelősségre és végeztek ki embereket. Később, miután *Péter Gábor*ék begyűjtötték *Sombor-Schweinitzer* kártyáit és besúgó jelentéseit, ezeket koncepciók perében használták fel.

VISSZATARTOTT IRATOK

A Néprajzi Múzeum kiállításai elbűsűzték az egykori Kúriától. A nagy múltú, hányatott sorsú etnográfiai gyűjtemény a Liget-projekt keretében emelt új, modern épületben talál végleges otthonra, mely 2020-ra készül el. 1973-ig Magyar Munkásmozgalmi Múzeum (MMM) működött a *Hauszmann Alajos* által épített budapesti Igazságügyi Palotában, akkor került a helyére a Néprajzi Múzeum. Az MMM két évvel később felköltözött a Budavári Palotába, és 1989-ben megszűnt. A Kúria épületében maradt azonban az MSZMP Párttörténeti Intézete, mely a rendszerváltás idején nevet változtatott. Most Politikátörténeti Intézetnek hívják, és a Magyar Szocialista Párthoz közel álló szellemi műhely. A PTI nem fizetett bért egy 1990-es, használati jogot biztosító szerződésre hivatkozva, ami miatt az állam még mindig perel.

A Kossuth Lajos téri épület tulajdonosának, a Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt.-nek van egy másik pere is a PTI Nonprofit Kft.-vel, mely 2018-ban érhet véget. Lényege, hogy a 2012-ben megváltozott levéltári törvény értelmében a PTI-nek a birtokában lévő iratokat

A jogutód MSZMP Párttörténeti Intézetében a hatvanas évek második felében is dúlt a „voluntarizmus”. A kárptosból lett történész igazgató, *Nemes Dezső*, aki a hatvanas években az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja volt, elérte, hogy a rendőrség 36 évvel később, 1967-ben „pótnyomozást” folytasson a biatorbágyi merénylet ügyében. Bizonyítani akarta, hogy a viaduktot a „Horthy-fasizmus” vezetőinek személyes utasítására robbantották fel azért, hogy elrendelhesék az ille-

gális kommunista párt tagjai ellen a statáriumot. A rendőrség mintegy 20-22, a korabeli rendőrségi jegyzőkönyvek és a sajtó alapján azonosított embert hallgatott ki, akiknek persze gőzük sem volt arról, hogy ennyi idő után mit akarnak tőlük a nyomozók. A „pótnyomozás” dokumentumai most is megtalálhatók a Politikátörténeti Intézet (PI) archívumában.

Úgy vélem, a PI levéltárának a pártokra, szakszervezetekre, munkás- és baloldali mozgalmakra, ifjúsági szervezetekre vonatkozó anyagának ugyanúgy a Magyar Nemzeti Levéltár Legújabb Kori Levéltárában a helyük, mint a sajtó- és röplapgyűjteménynek, a személyi gyűjteményeknek és a politikusok visszaemlékezéseinek. (Ezek gyakran kétes módon kerültek az archívum birtokába: előfordult, hogy az elhalálozott szociáldemokraták emlékiratait egyszerűen lefoglalták a hagyatékból.) Külön „pártarchívumra” nincs többé szükség. Viszont a magyar munkásmozgalmi történetét legalább egy kiállítás formájában mégiscsak meg kellene örökíteni. Természetesen nem a Kossuth Lajos téren, ahova most *Justicia* költözik vissza, hanem a Tolnai Lajos (azelőtt: Conti) utcában, a Szoci-